

Eduskunta
Tulevaisuusvaliokunta

Asia: O 5/2019 vp Tulevaisuusvaliokunnan selvityshankkeet 2019 - 2023

Tulevaisuusvaliokunta on käynnistämässä koronapandemian aiheuttamaan kriisiin liittyen ennakointihankkeita, joiden avulla hahmotetaan pandemian pitkän aikavälin merkitystä ja seurauksia. Ennakointihankkeiden lisäksi valiokunta ylläpitää jatkuvaa tilannekuvaa koronapandemiaan liittyen pyytämällä asiantuntijalausuntoja edustajien valiokunnassa esittämien kysymysten perusteella. Näin varmistetaan, että päättäjillä on jatkuvasti muuttuvissa tilanteissa käytössään tieteelliseen asiantuntemukseen perustuvia näkemyksiä. Mikäli näistä kirjallisista lausunnoista nousee teemoja, joiden valiokunta katsoo edellyttävän syvällisempää käsittelyä, järjestetään tätä varten erillinen (etä)kuuleminen tai teemoihin palataan valiokunnan ennakointihankkeiden yhteydessä.

Yllä olevaan viitaten, TuV pyytää esittämään lausunnon seuraavasta kysymyksestä:

- *Miten koronapandemia vaikuttaa koulujen ja muiden oppilaitosten oppimisympäristöjen kehityksen?*
- *Entä miten etäopiskelu näkyy nyt oppimistuloksissa?*

Opetus- ja kulttuuriministeriö esittää lausuntonaan kunnioittaen seuraavaa:

Opetuksen poikkeusjärjestelyt tulivat voimaan keskiviikkona 18.3.2020, ensin päätöksellä 13.4.2020 saakka. Valtioneuvosto päätti 6.4.2020 jatkaa rajoituksia lähiopetuksessa kaikilla koulutusasteilla 13. toukokuuta asti. Opetusta jatketaan etäopiskeluna ja muilla siihen verrattavilla menetelmillä. Poikkeuksena kouluissa järjestetään kuitenkin esiopetus sekä perusopetuksen 1 - 3 luokkien lähiopetus, mutta hallituksen suositus on se, että myös näiden osalta lapset pysyvät kotona, jos siihen on mahdollisuus.

Koulut, oppilaitokset ja korkeakoulut, niiden opettajat, opiskelijat ja muu henkilökunta joutuivat maaliskuussa 2020 hyvin nopealla aikataululla täysin uuteen tilanteeseen. Digitaalisen opetuksen ja oppimisen hyödyntäminen on ollut koulutuspolitiikan kehittämiskohteena jo pitkään, mutta siirtymiseen täysin tai lähes täysin etänä toimimiseen ei oltu osattu varautua. Koronavirusepidemian aiheuttamat varotoimet ja rajoitukset ovat myös muuttaneet kaikkien arkea, ja monien voimavarat ovat koetuksella. Opetuksen poikkeusjärjestelyt eivät koske vain lapsia ja nuoria, suuri joukko aikuisväestöä jää vaille heille monin tavoin tärkeitä vapaan sivistystyön tarjoamia palveluja, vaikka myös etäopetusta on vapaan sivistystyön oppilaitoksissakin käynnistetty.

Myös poikkeustilanteissa kansalaisten luottamus koulutuspalveluiden jatkuvuuteen on tärkeää. Henkistä kriisinkestävyttä luodaan huolehtimalla sivistyksen peruspalveluista, ne ylläpitävät turvallisuudentunnetta ja luottamusta tulevaisuuteen.

Kattavia tietoja poikkeusjärjestelyjen vaikutuksista oppimiseen ja oppimistuloksiin ei vielä ole. Seuraavassa käsitellään saatujen tietojen perusteella erikseen perusopetuksen, lukiokoulutuksen, ammatillisen koulutuksen sekä korkeakoulutuksen tilannetta ja arvioidaan vaikutuksia. Lopuksi esitetään lyhyt yhteenveto ja näkemys tulevista varautumis- ja tietotarpeista.

Perusopetus

Opetussuunnitelman perusteet ohjaavat kaikkia opettajia sisällyttämään sekä tvt-taitojen että monilukutaidon opettamista osaksi kaikkia opetettavia aineita. Oppilaiden tasa-arvoisen osaamisen toteutuminen edellyttää siten opettajilta itseltään hyviä tvt- ja monilukutaitoja. Valmiudet hyödyntää digitaalisia oppimismahdollisuuksia vaihtelevat edelleen, mutta lähtötilanne poikkeustilanteen alkaessa oli parempi kuin vielä joitain vuosia sitten.

Digiajan peruskoulu -selvityshankkeessa vuosina 2017–2019¹ tutkittiin perusopetuksen opettajien ja oppilaiden digitaalisia taitoja. Hankkeen loppuraportissa vuonna 2019 todettiin, että opettajien digitaaliset taidot ovat viime vuosina parantuneet ja enää noin joka kymmenes opettajista kokee puutteita digitaalisissa taidoissaan, mikä perusopetuksen osalta tarkoittaa noin 3 500 opettajaa. Opettajien osaaminen on kehittyneempää nuoremmilla opettajilla ja pidempään opettajan työtä tehneet raportoivat enemmän tarpeita täydennyskoulutukselle. Merkittävä tekijä opettajien taitojen kehitymisessä on ollut tutoropettajatoiminnan levittäminen osaksi koulujen perustoimintaa ja täydennyskoulutuskäytäntöjä.

Oppilaiden osaaminen digitaalisten taitojen osalta on selvityksen mukaan opettajia heikompa. Lisäksi selvityksen perusteella osaamisen taso ei kehittynyt tarkastelujakson aikana opettajien taitojen tavoin. Tuloksissa todetaan, ettei vapaa-ajalla tapahtuva aktiivinen digitaalisten laitteiden käyttö riitä kartuttamaan tarvittavia taitoja digitalisoituvassa yhteiskunnassa toimimiseen. Toisaalta tulosten valossa perusopetus ei kykene tässä vaiheessa tarjoamaan tasa-arvoisia oppimismahdollisuuksia digitaalisten taitojen osalta.

Kansainvälisessä monilukutaidon tutkimuksessa (ICILS)² Suomessa ylimmälle suoritustasolle ylsi 3 prosenttia oppilaista. Kaikkien maiden oppilaista vastaavan tason saavutti hieman alle 2 prosenttia. Alimman suoritustason (taso yksi) alle jäi Suomessa 8 prosenttia oppilaista. Näillä oppilailla tieto- ja viestintäteknologian taidot ovat erittäin heikot. Kaiken kaikkiaan heikko monilukutaidon taso oli 28 prosentilla suomalaisoppilaista (tasolle 1 ja sen alle jääneet). Toisin sanoen yli neljännes oppilaistamme pystyy löytämään ja hyödyntämään tietoa vain rajallisesti rutiininomaisissa tehtävissä.

Digiajan peruskoulu –hankkeessa selvitettiin osaamisen lisäksi digitaalisten opetusvälineiden käyttöä sekä niiden käyttämiseen tarkoitetun laitteiston kattavuutta. Selvityksen arviot laitteiden määrästä ja käyttötavoista ovat suuntaa antavia. Näiden tietojen perusteella opettajista noin 13 - 25 % on vailla työnantajan käyttöön antamaa digitaalista päätelaitetta, oppilaiden osalta sama luku on 10 - 15 %. Kun laskennan perusteena käytetään oppilaiden (550 000) ja opettajien (35 000) määrää, voidaan arvioida, että henkilökohtainen laite etäopiskeluun puuttui noin 4 550 – 8 750 opettajalta ja noin 55 000 – 83 500 oppilaalta.

Poikkeustilanteen alettua opetus- ja kulttuuriministeriön sekä aluehallintovirastojen toteuttaman kyselyn mukaan siirtyminen etäopetukseen on sujunut perusopetuksessa lähtötilanne huomioon ottaen hyvin.

¹ Tanhua-Piironen, E; Kaarakainen, S; Kaarakainen, M; Viteli, J; Syvänen, A; Kivinen, A. 2019. Digiajan peruskoulu. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 6/2019
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161383>

² Leino, K., Rikala, J., Puhakka, E. ym. 2019. Digiloikasta digitaitoihin. Kansainvälinen monilukutaidon ja ohjelmoinnillisen ajattelun tutkimus (ICILS 2018). Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
<https://ktl.jyu.fi/fi/julkaisut/julkaisuluettelo-1/julkaisujen-sivut/2019/icils-2018-raportti.pdf>

Perusopetuksen lähiopetukseen osallistui 9 prosenttia 1.-3.-luokkien oppilaista ja vain 7,5 prosenttia 4.-9. luokkien erityisen tuen päätöksen saaneista oppilaista.

Kuntien näkemyksen mukaan peruskoulujen etäopetus toimii pääsääntöisesti hyvin ja koulut ovat löytäneet nopeasti uusia, toimivia keinoja opetuksen järjestämiseen etänä. Vastaajien huolenaiheena ovat perheiden väliset erot ja se, että tukea tarvitsevat eivät etäopetusmallissa saa riittävästi apua koulunkäyntiin. Uusia toimintamalleja on kehitteillä; on esimerkiksi perustettu moniammatillisia ryhmiä, jotka kartoittavat ja ovat aktiivisesti yhteydessä tukea tarvitseviin perheisiin tai oppilaisiin.

Muutos on vaatinut opettajilta, oppilailta ja vanhemmilta uudenlaisten toimintatapojen käyttöönottoa sekä perehtymistä digitaalisiin ratkaisuihin. Muutosta sujuvoittaneita tekijöitä ovat ammattitaitoiset opettajat, verrattain kattavat verkkoyhteydet, viime hallituskausiin tehty panostukset perusopetuksen digitalisaatioon kuten oppimisympäristöjen ja laitteiden hankintoihin. Usean tietolähteen perusteella keskeinen tekijä onnistuneessa etäopetukseen siirtymisessä ovat olleet perusopetuksen tutoropettajat, jotka useassa koulussa ovat tarjonneet tukea ja ohjeistusta muille opettajille sekä koordinoineet etäopetukseen siirtymistä.

Opetushallitus on laatinut nopeassa tahdissa ohjeistusta opetuksen järjestäjille etäopetuksen toteuttamisesta, tuen mahdollistamisesta etäopetuksessa, arvioinnista sekä digitaalisten etäopetusympäristöjen tietosuojasta. Ohjeet on otettu vastaan positiivisesti, joidenkin ohjeiden osalta kaivataan tarkempaa ohjeistusta ja kritiikkiä on kohdistunut esimerkiksi tietosuojaohjeisiin. Opetushallitus on kuitenkin osallistunut verkossa käytävään keskusteluun ja reagoi resurssien mukaan kentältä nouseviin lisäohjeistustarpeisiin.

Etäopetuksen haasteet ja huolenaiheet liittyvät oppilaiden tasa-arvoisiin mahdollisuuksiin saada opetusta sekä opetuksen järjestäjien sekä yksittäisten opettajien vaihteleviin käytänteisiin etäopetuksen järjestämisessä. Haasteita ovat paikoittain aiheuttaneet myös laitteet ja verkkoyhteydet. Tehtävämäärät on koettu vaihtelevasti liian suuriksi tai pieniksi ja vaatimus läsnäolosta digitaalisilla alustoilla liian vähäiseksi tai suureksi. Myös käytettävien alustojen määrä on etenkin alkuvuokkoina aiheuttanut haasteita niin oppilaille kuin näiden vanhemmille. Erityisenä haasteena on koettu tuen tarpeessa olevien oppilaiden huomioiminen järjestelyissä ja opetuksessa sekä arvioinnin toteuttaminen etäopetuksessa. Joidenkin lasten osalta turvallinen arki, säännöllinen ja riittävä ruokailu ja nukkuminen – perustarpeet – jäävät toteutumatta, eivätkä vaikutukset rajoitu tähän kevääseen. Onkin odotettavissa, että koronakevään jälkeen lasten ja nuorten oppimisen ja hyvinvoinnin erot ovat kasvaneet.

Positiivisena havaintona etäopetukseen siirtymisessä on ns. opetuksen "digiloikan" toteutuminen, jota on jo muutoinkin pyritty aikaansaamaan reilun vuosikymmenen ajan. Voidaan arvioida, että etäopetukseen siirtyminen on edistänyt jakamisen kulttuuria ja lisännyt vertaistuen määrää esimerkiksi sosiaalisen median eri kanavissa. Materiaalien jakaminen ei tosin ole ollut koordinoitua niin, että jaettujen sisältöjen hyödynnettävyys ja löydettävyys on jatkossa taattu. Jossain määrin materiaaleja on jaettu koulutuksen toimialalla käytössä olevassa avointen oppimateriaalien materiaalipankissa. Myös monet digitaaliseen oppimiseen ja opetukseen suuntautuneet yritykset ovat jakaneet ilmaiseksi sisältöä ja sovelluksia poikkeustilan aikana.

Etäopetuksen järjestäminen vahvistanee opettajien ja oppilaiden digitaalisten välineiden käyttötaitoja erilaisten laitteiden ja sovellusten lisääntyneen käytön takia. Digiajan peruskoulu -selvityksessä todettiin, että digitaalisten laitteiden ja sovellusten käyttö opetuksessa on painottunut esitysteknologian käyttöön. Etäopetus tuonee jatkossa lähiopetukseen monipuolisempia opetuskäytäntöjä, joiden kautta "digiloikan" tulokset vakiintuvat opetukseen sekä näin ollen tukevat vahvemmin opetussuunnitelman laaja-alaisia osaamistavoitteita.

Julkisessa keskustelussa sekä opetus- ja kulttuuriministeriöön osoitetuissa yhteydenotoissa on ehdotettu mm. tarvetta avata lainsäädäntöä siten, että se mahdollistaisi etäopetuksen lähiopetuksen yhteydessä poikkeustilan jälkeenkin. Erityisesti etäopetuksen on nähty hyödyttävän jatkossa erityistä osaamista vaativien pienten opetusryhmien toteuttamista, joista esimerkkinä saamen kielen opiskelu. Toinen kehitystarve liittyy haja-asutusalueisiin, joiden osalta on ehdotettu mahdollisuutta lähiopiskelun osittaiseen siirtämiseen etäoppimiseksi pitkien koulumatkojen vuoksi. Näiden ehdotusten osalta tulee kuitenkin tehdä vaikutusarviointia, eikä luoda käytäntöjä, jotka vaarantavat perusopetuslain tavoitteita yhdenvertaisista oppimismahdollisuuksista.

Poikkeustilanteen pitkäaikaisia vaikutuksia ei voida täysimääräisesti vielä arvioida. On kuitenkin selvää, että vaikutusarviointiin tulee osoittaa resursseja ja luoda yhteistyötä viranomaisten ja tutkimusorganisaatioiden välillä niin, että pitkäaikaisten vaikutusten arviointi sekä niihin liittyvien toimenpiteiden suunnittelu ja toteutus olisi mahdollisimman vaikuttavaa ja oikea-aikaista. Jotta välttyttäisiin rasittamasta opetuksen järjestäjiä sekä mahdollistettaisiin laadukkaat tutkimusasetelmat, olisi keskeistä, että opetus- ja kulttuuriministeriö koordinoisi selvityksiä ja tutkimuksia.

Lukiokoulutus

Ylioppilastutkinnon aikataulua tiivistettiin maaliskuussa siten, että reaaliaineiden kokeiden alkuperäistä aikataulua aikaistettiin viikolla. Ylioppilastutkintolautakunta voi siten myöntää tutkintotodistukset kaikille valmistuneille lukukauden päätteeksi. Näin turvattiin tutkinnon toteutuminen, kokelaiden valmistuminen ja mahdollisuus hakea jatko-opintoihin.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on koonnut kyselyin ja puheluihin kohdennetulta joukolta lukiokoulutuksen järjestäjiä (toimialajohtajia ja rehtoreita) palautetta tilanteesta. Lisäksi näkemys tilanteesta on pyydetty Kuntaliitolta, Lukiolaisten liitolta ja OAJ:ltä. Seuraavassa esitetty perustuu kuitenkin selvästi pääosin koulutuksen järjestäjien suoraan palautteeseen.

Palautteen mukaan lukiokoulutuksen järjestäminen uudessa tilanteessa etäopetuksena on kokonaisuudessaan toteutunut hyvin. Lukiokoulutuksen etäopetusvalmiuksien kehittymistä lienee osaltaan tukenut ylioppilastutkinnon digitalisoiminen. Myös koulutuksen järjestäjille pitkäjänteisesti kohdennetut valtionavustukset oppimisympäristöjen kehittämiseen mm. tieto- ja viestintätekniikkaa hyödyntäen ovat lisänneet edellytyksiä siirtyä etäopetukseen.

Vaikka etäopetus toimii kokonaisuudessaan hyvin, se ei kuitenkaan ole kaikilta osin tasalaatuista koko maassa. Ilmenneitä eroja etäopetuksessa selittävät mm. lukion koko, opiskelijapohjan eriytyminen, lukion toimintakulttuuri, aikaisempi kokemus etäopetuksen toteuttamisesta ja opettajien henkilökohtaiset valmiudet digitaalisten opetus- ja arviointimenetelmien soveltamisesta. Opetuksen tasalaatuisuuteen on syytä kiinnittää huomioita jatkossa.

Opettajien laitteistotilanne on kokonaisuutena hyvä. Samoin opettajien tämän hetkinen jaksaminen on ollut palautteen mukaan hyvää, vaikka oppituntien suunnittelu ja rakentaminen ovat lisänneet opettajien työ määrää ja työn rasittavuutta toiminnan käynnistymisvaiheessa. Erityisesti tilanteen kokevat rasittavana kaikkein tunnollisimmat ja kunnianhimoisimmat opettajat, jotka vaativat itseltään paljon. Etätuntien pitäminen ja suunnittelu poikkeavat aiemmasta paljon. Vaikka päivät ovat usein pitkiä ja rasittavia, valtaosa opettajista kuitenkin kokee tilanteen myönteisenä haasteena, josta selvitään. Myös se, että tilanne on väliaikainen, helpottaa jaksamista. Tilanteen pitkittyminen aiheuttanee osalle haasteita.

Valtaosalla opettajia arvioidaan olevan hyvät valmiudet, mutta ne vaihtelevat henkilön aikaisemmasta työskentelyhistoriasta sekä osittain henkilön iästä ja opetettavasta oppiaineesta riippuen. Opettajien

perehdytys on vaihdellut lukioittain. Kollegiaalista tukea ongelmatilanteissa on hyödynnetty, lisäksi on ollut myös teknisiä tukiratkaisuja opettajille järjestäjästä riippuen. Tekemisen myötä taidot ja osaaminen ovat myös kehittyneet.

Opiskelijoilla on ollut riittävästi laitteita ja heidän tietotaidolliset valmiutensa niiden hyödyntämiseen ovat hyvät. Opiskelijoilla on ollut paikoin tarjolla myös jatkuvaa It -tukea. Yksilötasolla on ollut kuitenkin puutteita osaamisessa.

Opiskelijan arviointimenettelyt ovat monipuolistuneet. Monet ovat järjestäneet edelleen kurssikokeita. Niissä on jossain määrin koettu epäilyä mahdollisen vilpin hyödyntämisestä. Kokeet ja tehtävät ovat entistä enemmän olleet eri aineissa esim. aineistopohjaisia. Niihin ole ollut saatavilla netistä suoria vastauksia, vaan vastaaminen on edellyttänyt syvällisempää osaamista ja argumentointia. Samoin tutkielmia, kirjoitelmia, ryhmätöitä sekä portfolioita ja oppimispäiväkirjoja on hyödynnetty arvioinnissa. Opetuksellisia tai arviointiin liittyviä haasteita on ollut jossain määrin mm. lukiodiplomien, taito- ja taideaineiden, laboratoriotyöskentelyn ja suullisen kielitaidon kohdalla.

Uusi tilanne tuo opiskelijoille lisävastuuta opiskelusta ja opintojen etenemisestä. Etäopetus soveltuu eri tavoin opiskelijoille motivaatioista, opiskeluvalmiuksista ja muista henkilökohtaisista syistä kuten esimerkiksi keskittymiskyvystä, jaksamisesta, koti- ja elämäntilanteesta, terveydentilasta ja henkisestä jaksamisesta riippuen. Putoamisvaarassa olevien opiskelijoiden määrä on palautteessa arvioitu pääsääntöisesti olevan noin 5 - 10/15 prosenttia.

Opetuksen erilaiset tukitoimet vaihtelevat. Joissain esim. erityisopettaja/kuraattori/opo/opettajisto on ollut tavattavissa etänä päivittäin tai ennalta määriteltynä aikoina. Opinto-ohjaajat ja opettajat järjestävät ohjaustuokioita ja vastaavat kysymyksiin. Opiskelijat usein yrittävät selviytyä itse, eivätkä aina hae tukea. Opiskelijoilla on tarvetta keskusteluyhteydelle opinto-ohjaajaan ja opettajiin. Opettajilla on ollut ainakin osassa lukioista mahdollisuus antaa etätukiopetusta tarvittaessa. Etätukea ei aina ole koettu lähikontaktin veroiseksi.

Opiskeluhoitopalveluiden kysynnän on hieman koettu lisääntyneen, ei kuitenkaan läheskään kaikkialla. Kysyntää on etenkin opiskelijoilta, joilla on ollut ongelmia jo aiemmin. Palvelut ovat toimineet, mutta tilanteen pitkittyessä opiskelijoiden psyko-sosiaaliseen tukeen tulee kiinnittää lisähuomiota. Tukijärjestelmää on paikon mallinnettu etätoiminnaksi. Edelleen on tarvetta fyysiseen kohtaamiseen sekä asiakkaiden että henkilöstön puolelta, etäkontakti ei aina ole paras vaihtoehto esimerkiksi psykologi- ja kuraattoripalveluille. Haasteet ovat erilaisia suurissa kaupungeissa kuin pienemmillä paikkakunnilla. Esimerkiksi psykologipalveluihin on paikoin pitkät jonot ja haasteita palvelujen saamisessa.

Vaikka tilanteen on koettu jopa hieman helpottuneen ja tasaantuneen alun jälkeen, niin tilanteen pitkittyessä putoamisvaarassa olevista opiskelijoista huolehtiminen tulee yhä tärkeämmäksi. Sosiaalisten lähikontaktien puute aiheuttaa enenevässä määrin eristäytymistä, yksinäisyyttä ja ahdistusta. Opiskelijat, joilla on riittävät opiskelu- ja oppimisen taidot pärjäävät. Motivaatio-, keskittymis-, opiskelu- ja oppimisvaikeuksista kärsivien ja opinnoissaan heikommin menestyvien opiskelijoiden syrjäytymisriski kasvaa. Pidemmän päälle monien opiskelijoiden motivaation ylläpitäminen voi osoittautua haasteelliseksi. Tilanteen pitkittyessä opiskelijoiden jaksaminen on koetuksella ja tarve erilaisiin tukipalveluihin etäopetuksen jatkuessa lisääntyy. Paikoin arvioidaan, että joidenkin opiskelijoiden kurssisuoriutuminen heikkenisi merkittävästi. Kevään opintojen merkitys ja sen tuottama osaaminen korostuu etenkin syksyn ylioppilastutkintoon osallistuvilla.

Tarve vahvistaa ja kerrata keväällä opiskeltuja asioita lomien jälkeen lisääntyy. Koronakriisillä voi olla myös syvällisiä vaikutuksia perheiden taloudelliseen tilanteeseen, hyvinvointiin ja jaksamiseen, mikä vaikuttaa opiskelijoihin. Koulutuksen järjestäjien on myös syytä kiinnittää huomiota opiskelijoiden tukemiseen ja

heidän osaamispohjansa vahvistamiseen vielä tilanteen normalisoitumisen jälkeenkin syyslukukauden alussa.

Tulevaisuuden haasteena ovat kuntien taloudelliset resurssit. Ainakin osalla on edessään henkilöstöä koskevia lomautuksia. Mikäli tilanne pitkittyisi myös syyslukukaudelle, olisi sillä merkittäviä vaikutuksia opiskelijoiden ja opetushenkilöstön jaksamiseen, oppimistuloksiin, opintojen läpäisyyn ja ylioppilastutkinnon järjestämiseen.

Kokonaisuutena uusi tilanne on ollut myös mahdollisuus lukiolle uudistaa ja monipuolistaa opetus- ja opiskelumenetelmiä. Opiskelijat voivat jatkossa hyödyntää hankkimiaan valmiuksia jatko-opinnoissa ja työelämässä. Opetusmenetelmien monipuolistuminen lähentää toiminnallisesti lukioita muuhun yhteiskuntaan. Yksilötasolla kokemus voi yhtäältä lisätä epävarmuuden tunnetta tulevaisuudesta, toisaalta vahvistaa kriisitietoisuutta.

Ammatillinen koulutus

Ammatillisen koulutuksen järjestäjien tilat on suljettu ja opetus niissä on keskeytetty opiskelijoiden ja opetushenkilöstön turvallisuuden vuoksi. Lähiopetuksen sijaan opetus ja ohjaus järjestetään mahdollisimman laajalti vaihtoehtoisilla tavoilla, muun muassa etäopiskelua, erilaisia digitaalisia oppimisympäristöjä ja -ratkaisuja sekä tarvittaessa itsenäistä opiskelua hyödyntäen.

Opetus- ja kulttuuriministeriö kartoitti ammatillisen koulutuksen järjestäjiltä viikolla 13 pääasiassa haastatteluin tilannekuvaa ja näkemystä tuen tarpeista. Tuolloin tavoitettiin 30 koulutuksen järjestäjää, jolla saatiin hyvä yleiskuva tilanteesta.

Ammatillisen koulutuksen järjestäjät ovat organisoituneet poikkeusolojen edellyttämällä tavalla ja niiden turvallisuusjohtoryhmä tai muu vastaava ryhmä kokoontuu säännöllisesti johtamaan ja arvioimaan tilannetta. Poikkeustilanteen edellyttämistä muutoksista tiedotetaan opiskelijoita, henkilöstöä, huoltajia, työpaikkoja sekä muita sidosryhmiä.

Ammatillisen koulutuksen järjestäminen pääasiassa etäopiskeluna on käynnistynyt hyvin. Nopeaa siirtymistä etäopiskeluun on edistänyt koulutuksen järjestäjille aiempina vuosina myönnetty strategiarahoitukset, joissa rahoitusta kohdennettiin digitaalisten menetelmien hyödyntämiseen opetuksessa ja ohjauksessa, opetushenkilöstön osaamiseen ja uusien toimintaympäristöjen kehittämiseen. Koulutuksen järjestäjien mukaan tehty kehittämistyö on valtaosalle opettajista luonut hyvät edellytykset siirtyä nopeasti etäopetukseen. Poikkeustilanteen aikana opettajilla on ollut lisäksi mahdollisuus saada tukea digitaalisten menetelmien haltuunottoon, sillä opettajien valmiuksissa etäopetukseen on eroja. Myös ohjaus, tukipalvelut ja opiskeluhuollon palvelut on toteutettu pääsääntöisesti etäpalveluina ja yhteydenottoina opiskelijoihin esimerkiksi puhelimitse.

Opiskelijat ovat olleet pääosin tyytyväisiä etäopiskeluun. Osa opiskelijoista on jopa hyötynyt uusista itsenäistä opiskelua edellyttävistä opiskelutavoista. Etäopiskelu ja muut itsenäisen opiskelun muodot eivät kuitenkaan mahdollista kaikkien opiskelijoiden opintojen sujumista aiempaan tapaan. Etäopiskelu edellyttää mm. riittäviä tietoteknisiä valmiuksia, opiskeluvälineitä, itseohjautuvuutta, kielitaitoa ja kykyä sitoutua tavoitteelliseen opiskeluun. Erityisen tuen tarpeisiin ei voida vastata yhtä kattavasti kuin opetuksessa normaalisti. Kaikille opiskelijoille koti oppimisympäristönä ei tarjoa rauhallista opiskeluympäristöä eikä kaikilla ole tietoteknisiä välineitä ja nettiyhteyttä käytettävissään. Koronaepidemia voi myös aiheuttaa opiskelijoille pelkoja ja ahdistusta, joka kuormittaa opiskelijan hyvinvointia. Mielenterveysongelmia omaavilla opiskelijoilla tilanne voi entisestään pahentua, kun tiivis opiskelijayhteisö puuttuu ja opiskelun ohjauksen ja opiskelijahuollon palvelutkin toimivat etäyhteyden kautta. Osalla opiskelijoista opiskelu

koulutus- tai oppisopimuksella keskeytyy joko turvallisuuteen tai yrityksen tuotannollisiin tai taloudellisiin tilanteisiin liittyen. Epävarmuus tilanteesta ja opintojen jatkumisesta on myös riski opintojen keskeyttämiseen. Erityisen vaikea tilanne on aloilla, joissa nyt toiminta loppuu kokonaan ja työllistyminen alan tehtäviinkin on jatkossa epävarmaa.

Opiskelijoiden henkilökohtaisiin osaamisen kehittämissuunnitelmiin on tehty muutoksia ja opintojen painopistettä on tarvittaessa siirretty teoreettiseen opiskeluun ja yhteisten aineiden opiskeluun, joissa etäopetus on helpommin toteutettavissa. Työpaikalla järjestettävää koulutusta on pyritty jatkamaan normaalisti ottaen huomioon työpaikan ja aluehallintovirastojen ohjeet hygieniasta ja turvallisuudesta. Työelämän ja yritysten taloudellinen tilanne vaikuttaa suoraan myös koulutuksen tarpeeseen sekä työelämässä järjestettävään koulutukseen. Työpaikalla jatkuvan koulutuksen osalta on kuitenkin suurta alakohotaista vaihtelua. Tavoitteena on ollut poikkeusoloissakin turvata niiden opiskelijoiden opintojen eteneminen, joiden pitäisi valmistua kevään aikana. Koulutuksen järjestäjät ovat pääosin ottaneet käyttöön valtioneuvoston linjauksen suomat mahdollisuudet järjestää näyttöjä ja opetusta oppilaitosympäristössä. Tavoitteessa saada keväällä valmistuvien opinnot päätökseen on onnistuttu melko hyvin, mutta joidenkin osalta valmistuminen siirtyy syksyyn.

Koronaepidemian jälkeen ammatillisen koulutuksen järjestäjillä on vaativa tehtävä normalisoida toiminta ja varmistaa jokaisen opiskelijan opintojen sujuva jatkuminen. Erityisesti tulee panostaa niihin opiskelijoihin, joiden opinnot ovat viivästyneet tai keskeytyneet kokonaan. Jokaisen opiskelijan henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma tulee päivittää ja suunnitella opiskelun eteneminen. Tärkeää on, että opiskelijat saavat osaamistavoitteidensa saavuttamisen edellyttämää riittävää opetusta ja ohjausta epidemian jälkeen. Näin voidaan kuroa opintoja kiinni ja saada myös riittävästi suorituksia ja tukea opiskelijoiden valmistumista. Tarve erilaisten pajojen käyttöön kasvaa, näissä kurotaan puuttuneita tai rästiin jääneitä opintoja ja viivästyneitä opintoja ohjataan eteenpäin. Kadonneiden opiskelijoiden löytäminen ja sitouttaminen takaisin opintoihin vaatii aikaa ja osaamista. Erityinen tuki tarvitaan osaksi ohjausta niin, että oppimisvaikeuksia ja muuta tukea tarvitsevat opiskelijat voivat jatkaa opintojaan. Opinto-ohjausta tarvitaan yksilöllisten polkujen rakentamiseen tilanteessa, jossa myös valmistumisen jälkeen voi työllistyminen olla vaikeaa. Koulutus- ja oppisopimusten toteuttaminen edellyttää uusien työpaikkojen löytämistä ja opiskelijoiden ohjausta siellä aiempaa enemmän. Näyttöjen mahdollistaminen sekä työpaikoilla että tarvittaessa oppilaitoksen oppimisympäristöissä edellyttää yhteistyötä työelämän kanssa. Lisäksi opiskeluhuollon ja opiskelijaterveydenhuollon kanssa tehtävässä yhteistyössä tulee ottaa huomioon erityisesti kaikkein heikoimmassa asemassa olevat nuoret ja heidän hyvinvointinsa tukeminen pitkällä aikavälillä ja riittävän intensiivisesti niin, että poikkeustilanteen aiheuttamia vaikeuksia voidaan korjata ja ennaltaehkäistä vuosikymmenien päähän ulottuvaa huono-osaisuutta ja syrjäytymistä.

Korkeakoulutus

Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen lähtötilanne etäopiskeluun siirtymiselle on ollut jo käytössä olevien oppimisympäristöjen, välineiden ja muiden rakenteiden osalta pääosin hyvä. Järjestelmien mitoituksen kasvattamista ja ratkaisuja verkko-opetukseen on pystytty tekemään nopeasti. Tietokone on ollut jo lähes kaikkien opiskelijoiden työvälineenä. Opettajien digipedagoginen tuki ja vertaismentorointi ovat vauhdittaneet siirtymistä. Samalla oppimisympäristöjä on myös avattu yhä laajemmalle käyttäjäkunnalle. Yliopistot ovat avanneet etäyhteyksin opiskeltavaa avointa opintotarjontansa väliaikaisesti maksuttomaksi.

Etäopetukseen siirtymisen voidaan katsoa nopeuttavan strategisempaa ja kokonaisvaltaisempaa otetta digitaalisten oppimisympäristöjen ja niitä tukevien digivälineiden ja toimintatapojen kehittymiseen ja luovan näin mahdollisuuden kestävä digiloikan tekemiselle. Voidaan arvioida, että laajamittainen etäopetukseen siirtyminen on kasvattanut opettajien ja muun henkilöstön osaamista, kehittänyt verkko-oppimisympäristöjä

ja tuottanut uusia sisältöjä ja ratkaisuja opetukseen ja oppimiseen. Uusien työkalujen käyttöönoton rinnalla olemassa olevaa opetusta, kurssien sisältöä ja materiaalia on jouduttu tarkastelemaan uudelleen verkko-opetukseen sopivaksi. Samalla haasteet oppimisympäristöjen saavutettavuudessa, avoimuudessa ja yhteen toimivuudessa korostuvat. Toimivan laajakaistan, ohjelmistojen ja lisenssien lisäksi verkko-oppimisympäristöt vaativat monipuolisia digitaitoja niin opettajilta kuin opiskelijoilta. Laadunvarmistus ja osaamisen todentaminen erilaisten etätenttien kautta asettaa myös uusia haasteita olemassa oleville käytänteille

Koronan vuoksi väliaikaisen etäopiskeluun siirtymisen vaikutuksista oppimistuloksiin ei ole saatavissa selvitys- tai tilastotietoa. Voidaan kuitenkin arvioida, ettei etäopiskeluun siirtymisellä koronaepidemian vuoksi ole dramaattista vaikutusta keskimääräisiin oppimistuloksiin korkeakouluopiskelijoiden osalta, mikäli läsnäoloon perustuvan opiskelun keskeytys jää suhteellisen lyhytaikaiseksi.

Etäopiskelu, esimerkiksi erilaiset verkkokurssit, etänä saatavissa olevat aineistot tai verkkotentit mutta myös kirjallisuuteen perustuva opiskelu ovat luonteva osa korkeakoulujen oppimisympäristöjä myös normaalitilanteessa. Korkeakoulut myös järjestävät huomattavissa määrin suuriakin opintokokonaisuuksia myös normaalioloissa kokonaan tai osin etäopetuksena monilla aloilla. Näin ollen sekä korkeakouluilla, niiden henkilökunnalla ja opiskelijoilla on kokemusta, joka on auttanut siirtymisessä etäopiskeluun. Korkeakoulussa olevat opiskelijat ovat täysi-ikäisiä ja heiltä voidaan myös edellyttää omatoimista opiskelua. Epidemian ajankohta on sellainen, että korkeakouluissa ei ole suuria joukkoja opintojaan vasta aloittaneita, sillä suurin osa uusista opiskelijoista aloittaa syksyllä.

Osalla opiskelijoista lisääntyvä itseohjautuvuus on kuitenkin haaste, ja ohjausta ja muuta opiskelun tukea toteutetaan myös etänä. Osalle opettajista poikkeustilanne on edellyttänyt merkittävää omaa oppimista ja opetuksen uudelleen suunnittelua.

OKM:n käytössä on tietoja opintosuoritusten määrästä. Verrattaessa tilanteeseen vuoden 2019 maaliskuussa tutkinto-opiskelijoiden opintosuorituksia on rekisteröity vain noin 11,5 % vähemmän vuoden 2020 maaliskuun aikana eivätkä rekisterin tiedot ole tässä vaiheessa vielä täydelliset, vaan jonkin verran suorituksia on vielä kirjaamatta. Tämä kertoo siitä, että opintoja on pysytty edistämään kohtuullisesti poikkeustilan aikana sulun koskissa noin puolta kuukaudesta. On kuitenkin aloja, joilla kaikkia opintoja ei voida etänä toteuttaa. Tällaisia ovat esimerkiksi laboratoriotyötä vaativat tehtävät. Näiden osalta korkeakoulut pyrkivät terveysviranomaisten ohjeet huomioiden järjestämään opintoja pienissä ryhmissä erityisesti päätösvaiheen opiskelijoille, mutta näiltä osin joitain pääosin lyhyen aikavälin viivästyksiä on odotettavissa.

Yhteenveto

Kaikessa koulutuksessa digitaalisten mahdollisuuksien hyödyntäminen oppimisessa ja opettajien digiosaamisen parantaminen on ollut jo pitkään kehittämiskohteena. Tämä on luonut hyvät lähtökohdat poikkeustilanteeseen sopeutumiseksi, mutta äkkinäinen ja lähes täydellinen siirtyminen etäopetukseen ja oppimiseen on ollut suuri haaste. Tämänhetkiset arviot tilanteesta ovat pääosin rohkaisevia, mutta myös merkittäviä huolenaiheita on.

Eri koulutusasteiden ja -sektoreiden tilanteessa on sekä samankaltaisuuksia että eroja. Lähtökohtaisesti korkeakoulujen ja korkeakouluopiskelijoiden valmius verkko-opetukseen ja -oppimiseen sekä itsenäiseen työskentelyyn voidaan arvioida muita paremmaksi. Kun perusopetuksessa kyse on lapsista ja nuorista, ei omatoimisuutta ja välineiden hallintaa voida edellyttää vastaavasti. Koulu ja opettaja vastaavat opetuksesta, perheiden mahdollisuudet tuen antamiseen vaihtelevat. Lähtökohdat huomioiden poikkeustilanteesta

näytetään selviävän vähintään tyydyttävästi. Toisen asteen koulutuksesta ensitiedot kertovat varsin sujuvasta siirtymästä, vaikka vaihtelua koulutusten järjestäjien välillä on. Kaikessa koulutuksessa erityinen huoli on heikoimmassa asemassa olevista ja oppimisen erojen kasvusta.

Edellä mainittu huoli nousee myös tutkijoiden näkemyksistä. Opetus- ja kulttuuriministeriö pyysi 30. maaliskuulta kuudelta tutkijalta näkemyksiä koronaepidemian vaikutuksista³. Tutkijoita pyydettiin vastaamaan erityisesti kolmeen kysymykseen: miten voidaan estää, ettei koronakeväästä muodostu yksilöitä ja yhteiskuntaa lamauttavaa sukupolvikokemusta, millaisia vaikutuksia tilanteella on välittömästi ja pidemmällä aikavälillä ja mitä pitkän aikavälin toimia yhteiskunta tarvitsee pehmentääkseen tilanteen sosiaalisia vaikutuksia.

Tutkijat katsovat, että erityisesti lasten ja nuorten kannalta poikkeustilanne on erittäin merkittävä, koska se saattaa muuttaa yksilön elämän monella tavalla. Esimerkiksi etäopiskelulla on seurauksia oppimiselle, mutta ehkä vielä merkittävämpiä seurauksia sosiaalisten suhteiden ja mielen hyvinvoinnin kannalta. Monet merkittävät ihmissuhteet (ikätoverit, turvalliset aikuiset päivähoitossa/varhaiskasvatuksessa/koulussa ja harrastuksissa, omat isovanhemmat) ovat kokonaan katkolla tai niitä on merkittävällä tavalla rajoitettu. Oppimisen osalta lasten ja nuorten eriarvoisuus korostuu ja oppimiserot kasvavat, jos oppimisen tukeminen on pitkälti perheiden varassa. Katkeavilla opintopoluilla, vaikeutuvalla työelämään siirtymisellä ja omaan tai vanhempien työuraan tulevilla katkoksilla voi olla pitkäaikaisia kielteisiä vaikutuksia

Kriisistä toipumiseksi ja sen vaikutusten minimoimiseksi tulisi osoittaa merkittäviä lisäresursseja heikoimmassa asemassa olevien oppilaiden ja opiskelijoiden tukemiseen. Koronakriisi ravistelee myös työelämää. Tarve täydennys- ja uudelleen koulutukseen lisääntyy sekä työttömyyden kasvaessa että työelämän rakenteellisten ja osaamistarpeiden muutosten myötä.

Nähtävissä on myös joitain myönteisiä vaikutuksia. Tilanne on pakottanut toden teolla monipuolistamaan opetuskäytäntöjä ja ottamaan käyttöön digitaalisia välineitä. Näistä kokemuksista tulisi osata säilyttää ne käytänteet, jotka normaalitilanteessakin olisivat oppimiselle eduksi.

Välittömästi tarvittavien ja pitkän tähtäimen toimenpiteiden suunnittelu edellyttää vankkaa tietoperustaa poikkeusjärjestelyjen vaikutuksista. Tutkimusta, arviointia ja ennakointia tarvitaan ja eri tahojen yhteistyötä näiden toteuttamiseksi. Yhteistyö on tärkeää myös, jotta ei rasiteta kuntia, koulutuksen järjestäjiä, oppilaitoksia, opettajia tai oppilaita useilla päällekkäisillä ja samanaikaisilla pyynnöillä.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus on jo laatinut ehdotuksen arvioinnista, jonka tehtävänä on tuottaa tietoa poikkeustilan vaikutuksista koulutuksellisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen sekä koulutusjärjestelmän toimivuuteen. Arviointi kohdistuu varhaiskasvatukseen, perusopetukseen, lukiokoulutukseen, ammatilliseen koulutukseen sekä korkeakoulutukseen. Arviointikohteina ovat reaaliaikainen toiminta ja välittömät vaikutukset sekä pidemmän aikavälin vaikutukset, joita seurataan myös osana kansallista arviointitoimintaa. Arviointiasetelmaa tarkennetaan yhdessä opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen kanssa.

Koronapandemian hallitsemiseksi tehtävien toimenpiteiden oikea-aikaisuuden ja vaikuttavuuden kannalta on tarpeen seurata myös muiden maiden tilannetta ja toimia. Euroopan unionissa kootaan nykyisen puheenjohtajamaan Kroatian johdolla jäsenmaista säännöllisesti tietoja kasvatusta ja koulutusta koskien. EU-yhteistyötä tarvitaan niin ajantasaisen tilannekuvan ylläpitämiseksi kuin tilanteen hallitsemiseksi. Yhteistyön ja yhteisen tietoperustan tarve korostuu pandemian vaikutuksista toipumisessa. Myös Euroopan unionia laajempi kansainvälinen yhteistyö on globaalissa kriisissä välttämätöntä.

³ https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/koronakriisin-sosiaalisia-vaikutuksia-erityisesti-lapsiin-ja-nuoriin-voidaan-ennakoida-ja-pehmentaa